

ՄՈՆԻՏՈՐԻՆԳ  
(ԱԻ)  
ՍԱՍԱՆՅԱՆ ԻՐԱՆՈՒՄ ՔՐԻՍՏՈՆՅԱՆԵՐԻ ԴՐՈՒԹՅԱՆ  
ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ

Սասանյանների հարստության ժամանակաշրջանում քրիստոնյաների կյանքին անդրադառնալուց առաջ, անհրաժեշտ է նախ անդրադառնալ քրիստոնեության պատմությանը: Սկզբում քրիստոնյաներն ու հրեաները միմյանց շատ մոտ ու միմյանց նման էին ու նրանց միջև գրեթե տարբերություններ չկային: Նրանց քառագծ գաղափարախոսությունների, ինչպես նաև կրոնական ծեսերի միջև կարելի է բազմաթիվ ընդհանրություններ նկատել: Ըստ էության, քրիստոնյաներն այն հրեաներն էին, որոնք հավատացին Հիսուս Քրիստոսին, սակայն, ի տարբերություն վերջիններիս, հրեաները մերժեցին ու բացառեցին Քրիստոսի մարգարեությունը<sup>1</sup>:

Արշակունիների թագավորությունում բնակվում էին բազմաթիվ ազգեր, որոնք դավանում էին զանազան կրոններ: Քրիստոնյաները Արշակունիների օրոք գոյություն ունեին ոչ միայն Եդեսիայի շրջանում, որը քրիստոնյաների կարևոր կենտրոններից մեկն էր, այլև մ. թ. I դարի երկրորդ տասնամյակում նրանք մտան Ադիաբենեի տափաստանները<sup>2</sup>, որը հրեաների բնակության շրջաններից էր: Քրիստոնյաների տեղաշարժը դեպի հիշյալ տափաստանները հիմնականում տեղի էր ունենում քրիստոնեության գաղափարախոսությունը քառագելու և նրա սահմաններն ընդլայնելու նպատակով: Արդեն մ. թ. երրորդ տասնամյակում, քրիստոնյա հավատացյալները կարողացան Սիջազետքում և Իրանի արևելյան տարածքներում նոր հետևորդներ ձեռք բերել: Այդ թվում, անհրաժեշտ ենք համարում հիշատակել, որ մ. թ. IV դարասկզբին Հայաստանը լինելով առաջինն աշխարհում, քրիստոնեությունն ընդունեց որպես երկրի պետական կրոն<sup>3</sup>: Մ. թ. I դարի երկրորդ տասնամյակի ընթացքում Արշակունյաց հարստության ամբողջ տարածքում արագորեն աճում ու բազմանում էին

քրիստոնյաների շարքերը. հիմնականում՝ պարթևների միջոցով: Վերջիններս. հրեաների փրկության. ինչպես նաև նրանց մեջ քրիստոնեության տարածման նպատակով. բազմիցս կատաղի պատերազմներ էին մղել վերջիններիս թշնամիների ու խոսկառակոյունների դեմ: Այդ պատերազմներից էին Բակուր թագաժառանգի հայրձակումները Սիրիա և Պաղեստին, որի հետևանքով նա ազատագրեց հիշյալ տարածքներում գերված ու ճնշված հրեաներին: Հրեաները ի պատիվ իրենց փրկիչ Բակուրի. նրան. հենց այդպես էլ «փրկիչ» անվանեցին<sup>4</sup>:

Համաձայն Պոլինոսի՝ Հռոմում՝ հռոմեական տիրապետության սահմաններում, ինչպես նաև նրա ազդեցության տակ գտնվող բոլոր երկրներում հետապնդվում և մահապատժի էին ենթարկվում քրիստոնեություն դավանողները<sup>5</sup>: Հռոմեական կայսր Տրայանոսի օրոք. քրիստոնյաները մահվան էին դատապարտվում, սակայն բոլոր նրանք. ովքեր հրաժարվում էին քրիստոնեական դավանանքից, և ընդդիմանում էին քրիստոնեությանը՝ ներման էին արժանանում<sup>6</sup>: Սասանյանների դինամոստիայի հիմնադրմամբ և Արտաշիր I-ի տիրակալության օրոք (226-241թթ.), Սասանյանների քաղաքականության մեջ ակնառու փոփոխություններ տեղի ունեցան: Սակայն, երբ Արտաշիր արքան, իր խորհրդատու Տանսարի առաջարկով որոշեց վերանայել երկրի կրոնական կառույցն ու նպատակահարմար գտավ Իրանի կրոնական հարցերում մի շարք փոփոխություններ մտցնել, դա առաջ բերեց քրիստոնյաների անհամաձայնությունն ու հակակրանքը<sup>7</sup>: Արտաշիր Պապականը ևս որոշեց երկրում բնակվող բոլոր ազգերին ու տարբեր դավանանքներին հարող փոքրամասնություններին ստիպել արևի ու կրակի պաշտամունքը, այլ կերպ ասած՝ զրադաշտությունը<sup>8</sup>:

Շապուհ I-ի տիրապետության ժամանակաշրջանը (241-272թթ.) համարվում է Սասանյանների տիրապետության սահմաններում բնակվող քրիստոնյաների զարգացման, բարգավաճման և խաղաղ կյանքի հատվածներից մեկը: Այլ կերպ ասած, Շապուհ արքան խաղաղության, հաշտության և կրոնական ազատության կողմնակից էր, որի տիրապետության օրոք քրիստոնյաներն Իրանում մեծ տարածում գտան՝ հիմնականում բազմաճյուղով արևելյան տարածաշրջաններում: Կառուցվեցին եկեղեցիներ. որոնցում հիմնականում հունարեն և ասորերեն լեզուներով կատարում էին քրիստոնեական

արարողություններ ու կրոնական ծիսակատարություններ. որոնք ուղեկցվում էին երգեցողությամբ<sup>9</sup>: Սակայն. որոշ ժամանակ անց. դարձյալ քրիստոնյաները հետապնդվեցին Սասանյանների խռոշարգայն Խոզհորակյան Կարտիրի կողմից<sup>10</sup>: Հենց նրա խորհրդով էլ. Վարսեհրան (Վռամ) II (274-293թթ.) վավերացրեց քրիստոնյաների ոչնչացման հրամանը: Այս հրամանը պատմության փաստագրական աղբյուր հանդիսացող էջերում. համարվում է Սասանյանների կողմից քրիստոնյաների նկատմամբ կիրառված առաջին խիստ ու անողորմ բռնությունը: Համաձայն պահպանված աղբյուրների՝ հրեաները նույնպես Սասանյանների օրոք զրկվել էին Արշակունիների ժամանակաշրջանում ունեցած կրոնական խաղաղ կյանքից ու բարենպաստ պայմաններից<sup>11</sup>:

Շապուհ I-ի ձերբակալած և Խուզիստան ուղարկած գերիների շարքում կային բազմաթիվ քրիստոնյաներ. ոլանց նա թույլատրում էր առանց որևէ սահմանափակության կատարել իրենց կրոնական արարողություններն ու քրիստոնեական ծիսակատարությունները<sup>12</sup>: Նույն ժամանակաշրջանում. Հռոմեական կայսրության տարածքում քրիստոնեությունը դեռևս պետական կյան չէր համարվում. քահի որ վերջինս հակադրվում էր հեթանոսական բազմաստվածությանն ու հռոմեացիների կողմից պաշտվող մարդկանց ու կուռքերին: Հռոմեացիները չէին հանդուրժում քրիստոնեությունն ու խստագույն պատիժների էին ենթարկում քրիստոնյաներին: Օրինակ, Վալերիանոս կայսեր ժամանակ, որը 261թ. դաժան պարտություն էր կրել Շապուհ I-ից, տեղի ունեցան քրիստոնյաների նկատմամբ ամենադաժան ու բարբարոսական հալածանքները: Իսկ արդեն Դիոկղետիանոսի ժամանակ. սպանում էին Սանիի ուսմունքի հետևորդներին: Սակայն, այնուամենայնիվ. քրիստոնյաների շարքերը օրըստօրե խտանում էին և քրիստոնեական համայնքը գնալով ավելի ու ավելի էր ծաղկում ու հզորանում:

Համաձայն Շապուհ II-ի (309-379թթ.) մի հրամանագրի՝ պահանջվում էր առանց քրիստոնյաներին գթալու. նրանցից ծանր հարկեր գանձել. քանի որ նրանք բնակվում էին Իրանի տարածքում. սակայն դեռ մնում էին հռոմեական կայսեր բարեկամները: «Իրանի քրիստոնյա նահատակները» զրքում մանրամասն նկարագրվել են քրիստոնյաների նկատմամբ կիրառված բարբարոսությունների ու դաժան հալածանքների նկարագրությունները: Կան փաստեր. թե

ինչպես մի շարք փախստականներ. որոնք ապաստան էին գտել Շուշ (Սուգա) քաղաքում. դաժանորեն կործանվեցին՝ Շապուհի հրամանով այնտեղ ուղարկված 300 ռազմական փոխադրված ռազմական տակ: Բստ ասորական աղբյուրների՝ քրիստոնյաների նկատմամբ վստած ալս հալածանքները շարունակվել են երկու տարի<sup>13</sup>: Շապուհ II-ի հրամանով մահապատժի են ենթարկվում այն եկեղեցական գործիչները. ովքեր եկեղեցիներ և ին կոստուցել և որոշ իրանցիների դարձի էին բերել<sup>14</sup>:

Համաձայն պահպանված որոշ տեղեկությունների. Արտաշիս II նույնպես դավանել է քրիստոնեություն: Իսկ ավելի ուշ. Շապուհ III (382-388թթ.) խաղաղ ու բարեկամական քաղաքականություն է վարել քրիստոնյաների և Բյուզանդական կայսեր նկատմամբ<sup>15</sup>, իսկ Հագկերտ I առավել ջերմ ու զիջող է եղել քրիստոնյաների նկատմամբ. քան նրանից առաջ գահակալած նախորդ արքաները<sup>16</sup>: Վարահիդան (Վուսան) V-ը, Հագկերտ I-ի որդին ու գահակիցը. 422թ. Բյուզանդիացիների հետ ստորագրեց բարեկամական պայմանագիր. համաձայն որի, Իրանում բնակվող քրիստոնյաներին կրոնական ազատություն է շնորհվել, և նրանց թույլատրվել է. որպեսզի ազատորեն իրականացնեն իրենց կրոնական արարողություններն ու ծիսակատարությունները: Սակայն. Սասանյան մոգապետներն ու հոգևորականները քրիստոնյա հոգևորականներին մեղադրել են իրենց տաճարների ավերման ու դրանց տեղում եկեղեցիների կառուցման մեջ. ինչի հետևանքով էլ. նրանց դաժանագին պատիժների են ենթարկել:

Իրանում բնակվող քրիստոնյաների ամենասարսափելի ու դաժան ժամանակներից են համարվում Հագկերտ II-ի (438-457թթ.) տիրապետության տարիները: Նա իր հազարապետ Սիհրներսեսի խորհրդով հայ ժողովրդին ստիպում է հրաժարվել քրիստոնեությունից, և ընդունել Սասանյանների զրադաշտական կրոնը: Սույն նպատակից ելնելով, նա ավելի քան 700 մոգեր է ուղարկում Հայաստան, որպեսզի ավերեն եկեղեցիներն ու դրանց փոխարեն կրակարաններ կառուցեն: Հագկերտ I-ից հետո պարսից քաղաքականությունը Հայաստանի նկատմամբ համեմատաբար մեղմանում է: Ավելին. հայերին թույլատրվում է ազատորեն ելք ու մուտք անել իրանական արքունիք և ստանձնել կարևոր պաշտոններ: Այնուամենայնիվ, հայերը՝ որպես կրոնական փոքրամասնություններ. պարտավորվում էին ծանր հարկեր վճարել Սասանյան արքունիքին:



Խոսքով I ժամանակ նույնպես քրիստոնյաներն ունեցել են կրոնական ազատություն՝ եկեղեցիների կառուցման և կրոնական արարողություններ կատարելու հարցում<sup>17</sup>: Նրանք զբաղեցնում էին Սասանյանների պետության զանազան արքունական պաշտոններ: Իսկ Խոսքով I-ի որդին՝ Որմիզդ IV-ի հրամանով պարսիկները պարտավորվում էին հովանավորել քրիստոնյաներին, և օժանդակել վերջիններին եկեղեցիների պահպանման և նորոգման հարցում:

Խոսքով II-ի տիրակալության ամբողջ ընթացքում քրիստոնյաներն ապրում էին կատարյալ խաղաղության մեջ, նրանց միակ սահմանափակումը կրոնական քարոզչության անթույլատրելիությունն էր: Խոսքով Փարվեզի տիրապետության ժամանակ և նրա իսկ հրամանով վերանորոգվում, կառուցվում են բազմաթիվ եկեղեցիներ:

OMID MONTAZERI

(IOS)

#### ON THE SITUATION OF CHRISTIANS IN SASSANID IRAN

Before the Sassanid the Christian minority had independence and when the king Ardashir established new government the policy was changed and spirituality take a lot of power. In that period in Roman Empire was accepted Christianity and this case was important reason for annoy minority in Iran.

#### ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Nyberg H. S., Die Religionen des alten Iran, Leipzig, 1938, S. 288.
2. Իրանի պատմական կրոնները. Սամեդեել Յուսեֆ Էդդին Նաջմ Աբադիի թարգմանությամբ, Թեհրան, 1353, էջ 114 (պարսկ.):
3. Նույն տեղում, էջ 116:
4. Պիգուլևսկայա Ն., Իրանի քաղաքները պարթևների և սասանյանների ժամանակ, Էմայթ Օլլահ Բեգայի թարգմանությամբ, Թեհրան, 1369, էջ 176 (պարսկ.):
5. Hauschild R., Über die Frühesten Arier im Alten Orient, Berlin, 1962, S. 338.
6. Գրիշման Ռ., Իրանը սկզբից մինչև իսլամ, Մուհամմադ Մոհինի թարգմանությամբ, Թեհրան, 1376, էջ 93 (պարսկ.):
7. Զեմրեթի Իրանի պատմությունը, Հասան Անուշեի թարգմանությամբ, հ. III, Թեհրան, 1380, էջ 63 (պարսկ.):
8. Փիրինա Հ., Իրանի պատմություն, Թեհրան, 1323, էջ 107 (պարսկ.):

9. Սասանյանների բազավորությունը, Թուրաթ Դարյայի, Մորթեզա Սաբեթ Ֆարի բարգմանությամբ, Թեհրան, 1386, էջ 71(պարսկ.):
10. Սասանյանների հասարակությունը, Ահմադ Թաֆազուլի, Շիրին Մոխթարյանի բարգմանությամբ, Թեհրան, 1385, էջ 45 (պարսկ.):
11. Հինթս Ու., Կարտիրի արձանագրությունները, Էդթերաս Փիրուզ Ռաջայի բարգմանությամբ, Թեհրան, 1371, էջ 25 (պարսկ.):
12. Մուսխիսու Մ., Պարսիկների փայլուն քաղաքակրթությունը. Սահմուդ Թուլուի բարգմանությամբ, Թեհրան, 1387, էջ 141(պարսկ.):
13. Զրիստենսեն Ա., Իրանը Սասանյանների օրոք, Ռաշիդ Յուսեմիի բարգմանությամբ, Թեհրան, 1313, էջ 168 (պարսկ.):
14. Ուենբեր Ա., Իրանն ու Հռոմը պայքարների ու հարևանության խաչմերուկում. Զեյքավու Ջահանդարիի բարգմանությամբ, Թեհրան, 1386, էջ 196 (պարսկ.):
15. Ստեֆանով Կ., Սասանյանների տիրապետության խնդիրների շուրջ. Զազեմ Զազեմ զադիի բարգմանությամբ, Թեհրան, 1313, էջ 168 (պարսկ.):
16. Զրիստենսեն Ա., նշվ. աշխ., էջ 95:
17. Յեշփսան Զ., Սասանյանների պատմության հիմքերը, Զեյքավու Ջահանդարիի բարգմանությամբ, Թեհրան, 1384, էջ 115 (պարսկ.):